

A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig

Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig.*
Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2014. 214 p.

A millennium idején lebonyolított térségbeli népszámlálások eredményei a szomszédos országokban élő magyar közösségeket és a témával foglalkozó szakértelmiséget egyaránt meglepték. A számok a maguk kérlelhetetlen valójukban mutatták meg a kommunizmus összeomlásától eltelt, a kisebbségi újjászerveződés és a többségi nacionalizmus reneszánszának évtizedeként is leírható időszak mérlegét. Kevesebb újdonságerővel, de ugyanez ismétlődött meg tíz évvel később, a 2011-es censusok során. Demográfiai szempontból a magyar kisebbségek egyértelműen a rendszerváltás vesztes közösségeinek tekinthetők, még akkor is, ha egyes mutatók vonatkozásában (mint például Erdélyben a kivándorlás) csupán megelőzték a többséget.

A különféle statisztikai elemzőmunkák és közvélemény-kutatások jóvoltából egyre jobban ismerjük a nemzetrészek létszámcsökkenésének összetevőit, hátterét. Az átfogó ismeretterjesztő anyagok sorát gyarapítja a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet nemrég megjelent kiadványa, amely a második legnagyobb magyar kisebbség rendszerváltástól napjainkig tartó fogvatkozásáról ad komplex képet. A szerzőt, Gyurgyík Lászlót – a felvidéki magyarság jelenkori demográfiatörténetének krónikását – jól ismeri a téma iránt érdeklődő szakközönség.

Gyurgyík a második világháború végétől a jelenig tárgyalja a szlovákiai magyarok népesedéstörténetét, különös tekintettel a 2001-től napjainkig tartó időszakra, ahogy azt a kötet alcímében is hangsúlyozza. A szerző külön elemzi az egyes demográfiai mutatók alakulását, egyes esetekben járási szintre is lebontva azokat. Mindez jóval adatigényesebb és összetettebb munka, mint egy homogén népesség hasonló elemzése, hiszen az etnodemográfiai kutatás a szokásos népmozgalmi mutatók (természetes szaporulat, házassági mozgalom, vándorlási egyenleg, illetve ezek komponensei) vizsgálatán kívül az asszimiláció figyelembevételét, s ennek nyomán az említett mutatók speciális változóinak (pl.

vegyesházasság) vizsgálatát, továbbá az egyes etnikumok közötti összehasonlítást is megköveteli.

Gyurgyík László könyve objektív hangvételű, de cseppet sem szívdertítő olvasmány. A kötetből – a szerző szavaival élve – egy torz demográfiai és társadalomszerkezeti mutatókkal rendelkező, a többséghez viszonyítva hátrányos helyzetű, gyorsan apadó népesség képe rajzolódik ki. 1991 és 2011 között a felvidéki magyarság létszáma 19%-kal esett, miközben az ország népessége 2,3%-kal nőtt. Ennek következtében a szlovákiai magyarok országos létszamaránya az említett periódusban 10,8%-ról 9%-ra csökkent. (A második világháborút követő időszak legmagasabb értéke az 1961-es 12,4% volt, míg 1921-ben 21,7% volt a számarány.) Az etnikai térvesztés egyrészt a természetes fogyatkozására, másrészt – és ez a jelentősebb ok – az erőteljes asszimilációra vezethető vissza. Az előző mutató esetében ez közelebről azt jelenti, hogy a magyarság teljes termékenységi arányszáma 20-25%-kal alacsonyabb, halandósága viszont 20%-kal magasabb az országos átlagnál. Az asszimiláció esetében a vegyesházasságok magas aránya a leglényegesebb oksági tényező: a Csepeli-Örkény-Székelyi féle 2002-es¹, valamint a Gyurgyík által publikált 2004-es felmérés² egyaránt azt támasztja alá, hogy a magyar-szlovák vegyes házasságokból született gyermekek 80%-a a többségi nemzet tagjává válik.

Gyurgyík László szerint a felvidéki magyarság kilencvenes évekre eső fogyatkozásának mintegy 60%-a az asszimilációs folyamatokra, 26%-a a természetes fogyásra, 14%-a pedig rejtett migrációra, illetve az adatregisztráció pontatlanságaira vezethető vissza. A kétezres években ugyanezek az okok voltak a meghatározók, csak az utóbbi tényező jelentősége némileg hangsúlyosabb lett. Az ismeretlen nemzetiségűek magas aránya miatt azonban a magyarok száma vélhetően magasabb a 2011-ben összeírtnál. Gyurgyík könyvében külön tanulmányt szentel a témának, amiből kiderül, hogy amíg az 1991-es és 2001-es népszámlá-

¹ Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária (2002): *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében.* Budapest: Balassi

² Gyurgyík László (2004): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében.* Pozsony: Kalligram

laskor a népesség elenyésző hányada (0,2 és 1%) titkolta el nemzetiségét – többségükben külföldi állampolgárokról van szó –, addig 2011-ben a lakosság 7,1%-a, vagyis több mint 382 ezer fő választotta ezt a kategóriát. A rejtőzködő populáció településszerkezeti elemzése alapján a szerző úgy véli, hogy a magyarok száma 25 ezer fővel magasabb a regisztrált-nál, így a két évtizedes létszámcsökkenés aránya már „csak” 15%.

Külön érdekessége a kötetnek a felvidéki cigányság kettős identitásával, azon belül a magyarokhoz való viszonyulásáról írt alfejezet. Vélhetően a szakmai olvasóközönség számára is kevésbé ismert tény, hogy a szlovákiai roma népesség létszámbecslésekor nem az utóbbi három népszámlálás önbevallási adatait, hanem – minden módszertani és etikai fenntartás ellenére – az 1970-es és 1980-as censusok eredményét veszik alapul (vagyis ebből vezetik le a jelenre vonatkozó számításokat), amikor is a számlálóbiztosok feladata volt a cigányok ún. objektív ismertetőjegyek szerinti regisztrálása. Az 1980-as csehszlovák népösszeírás adatai szerint a 200 ezer cigány(nak minősített személy) 20%-a, azaz 40 ezer fő vallotta magát magyarnak. Gyurgyík a roma populációra vonatkozó számítások alapján – figyelembe véve az utóbbi időben erősödő önbevallási hajlandóságukat is – úgy véli, hogy a magukat magyarnak vallók 12,5%-a, a magyar anyanyelvűeknek pedig 12,9%-a tartozhat a cigányság körébe.

A felerészben szöveges elemzéseket és magyarázó ábrákat, felelő részben pedig a leíró statisztikák táblázatait tartalmazó tanulmánykötet fejezetein belül külön megemlítendő az a mindössze másfél oldalas összefoglalás, amely úgy az egyes mutatók, mint a legfontosabb következtetések vonatkozásában tételesen ismerteti a felvidéki magyarság fogvatkozásával kapcsolatos lényegi információkat. A szűkre szabott összegzés kifejezetten hasznos lehet a döntéshozók vagy az újságírók számára – vagyis mindazoknak, akik munkakörükből adódóan, de alkalmi jelleggel kapcsolatba kerülnek a felvidéki magyarságot érintő ügyekkel. Összességében pedig azt is nyugodtan kijelenthetjük, hogy Gyurgyík László tanulmánykötete alapmű, amelynek ott a helye minden olyan intézet és közhivatal könyvespolcain, amelyek a magyar kisebbségekkel, illetve általában társadalomtudományi vagy társadalompolitikai kérdésekkel foglalkoznak.

Harrach Gábor

Nejlonharisnya és samizdat. A Helsinki–Tallinn között közlekedő „fehér hajó” története, gazdasági és politikai mellékhatásai

Stöcker, Lars Fredrik: Nylon stockings and Samizdat. The "White Ship" between Helsinki and Tallinn in the Light of Its Unintended Economic and Political Consequences = Zeitschrift für Ostmitteleuropa – Forschung, 2014, No. 3, 374–398. p.

A „fehér hajó” toposza a megmenekülésre való hiábavaló várakozás gyakran használt metaforájaként vonult be az észti nyelvbe és irodalomba, Észtország 20. századi, hányatott történelme során pedig politikai dimenziókkal is bővült. Eredete egészen az 1918-as észti függetlenségi háborúra nyúlik vissza, amikor is a brit flotta katonai segítséget nyújtott a születőben lévő nemzetnek. Ugyan később Észtország egymást követő megszállásai során már nem jött segítség a nyugati szövetségesektől, az 1950-es évek végéig járta a szóbeszéd a fehér hajóról, amely katonai erővel szabadította volna fel az országot a szovjet uralom alól.

Amikor 1965-ben helyreállították a közvetlen kompösszeköttetést a szovjet Észtország és a szomszédos semleges Finnország között, a fehér hajó képe új kontextusba került. Miután 1944-ben a Vörös Hadsereg megszállta Észtországot, szinte az egész partvonalat katonai területté nyilvánították, és a lakosok teljesen elszigetelődtek a túlsó népektől. Ennek fényében hatalmas jelentősége volt a rendszeres kompjárat újbóli beindításának; már maguk a hajók is a nyugati életmód szelét hozták magukkal és fogyasztási cikkek áradatával kecsegtettek. 1980-ban egy különösen emlékezetes zászlóshajót állítottak be a forgalomba, amelyet Georg Ots-ról, a Tallinnban, Moszkvában és Helsinkiben egyaránt népszerű énekesről neveztek el. Az üzletektől roskadozó, többszintes hajó az észti kollektív emlékezetben a szabadság ígéretét és a pazar árúbörséget testesítette meg.

Miközben zajlott a hidegháború, a komp negyed évszázadon keresztül zavartalanul jött-ment a két város között, fontos eszköze és terepe volt a kis léptékű, határon átnyúló interakcióknak. Az elmúlt évek során a hidegháborúval foglalkozó történetírás is felfedezte magának a nagyhatalmak konfliktusának gazdasági és társadalmi aspektusait. A kereskedelem és a turizmus felkeltette a kutatók érdeklődését, különösen a feketepiaci ügyletek továbbgyűrűző hatásait illetően. A finn munkások által épített